

УДК 373.5.015.31:74/76

Н. А. Прокопів,
лауреат всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2011» у номінації
«Образотворче мистецтво», учитель-методист ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 м. Ковеля

Розвиток графічних умінь і навичок учнів як засіб корекції проявів девіантної поведінки*

З досвіду роботи

Провідна ідея полягає у створенні умов, як на уроці, так і в позаурочний час, для особистісного розвитку учнів, у поведінці яких є прояви девіації. Для цього вчитель пропонує використовувати систему вправ та завдань за допомогою графічних матеріалів.

Досвід відповідає вимогам сучасного навчання, що ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, визначених в основних нормативних документах освіти – державних стандартах, програмах, підручниках.

Ключові слова: образотворче мистецтво, графіка, девіантна поведінка, творчість.

Prokopiv N. A. Development of Graphic Skills of Pupils as Means of Deviant Behavior Correction.

The basic idea is to create conditions in the classroom as well as out of hours, for personal development of pupils who have behavioural manifestations of deviant behaviours. To do this, the teacher proposes to use a system of exercises and activities that students perform graphic materials.

Experience meets the requirements of modern education, which is based on the principles of personality oriented and competence based approach, in particular basic education regulations – state standards, curricula, textbooks.

Key words: art, graphics, deviant behaviours, creativity.

Учень – не посудина, яку потрібно заповнити,
а факел, який треба запалити.

Плутарх

Постановка проблеми. Необхідність інноваційних підходів до роботи на уроці образотворчого мистецтва зумовлена виникненням нових особливостей життя, у якому важливо вміти діяти самостійно й активно, приймати рішення, гнучко адаптуватися до швидкозмінних умов, мислити згідно з нормами і вимогами динамічної реальності.

На особистісний розвиток учнів, збагачення їх емоційно-естетичного досвіду під час сприймання навколишнього світу і в художньо-практичній діяльності важливий вплив має розвиток графічних умінь, що сприяє духовно-естетичному самовдосконаленню, формуванню ціннісних орієнтирів, потреби в творчій самореалізації.

Вклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві багато дітей виростає в середовищі некомфортних родинних стосунків, суспільної нерівності, що негативно впливає на особистісний розвиток та психологічне здоров'я. Удари по самолюбству, пережиті в дитинстві, залишаються з людиною на все життя, якщо дорослі своєчасно не допомогли позбутися відчуття власної нікчемності, боязні здаватися кумедними в очах інших людей,

невпевненості. Живучи у своєму світі мрій та ілюзій, будучи невпевненими в собі, діти тікають від проблем реального життя, лякаються нових ситуацій, тому часто заздалегідь упевнені в поразці. Це перешкоджає їхній повній самореалізації та спричиняє формування девіантної поведінки, оскільки уникаючи складнощів, вони шукають легких шляхів самоствердження.

Під девіантною поведінкою (лат. deviatio – відхилення) розуміють систему вчинків чи окремі вчинки, які суперечать сформованим у даному суспільстві нормам та проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованості, порушенні процесів самоактуалізації та ухиленні від морального й етичного контролю особистості над власною поведінкою.

Серед видів девіантної поведінки розрізняють: адиктивну поведінку (схильність до паління, вживання алкоголю тощо), аутичну поведінку (ускладнення у соціальних контактах), егоцентричну поведінку (ставлення до оточуючих як до засобу задоволення власних потреб), конформістську поведінку (схильність потрапляти під вплив), маргінальну поведінку (потяг до азартних ігор, бродяжництво, жебракування), схильність до суїциду. Такі діти часто виявляють агресію, апатію, тривожність, вони можуть відчувати себе ізольованими, відторгнутими.

* Презентацію її додатки розміщено на CD цього номера. Конспекти уроків Н. А. Прокопів подаватимуться в електронних додатках наступних номерів часопису.

Актуальність цього суспільного явища й важливість добору цікавих та доступних розвивальних завдань, як за способом виконання, так і за матеріалами, зумовила вибір проблеми, над якою я працюю.

Дослідження діагностики та розвитку дітей з девіантною поведінкою порушувалося у працях В. О. Киричука, І. Г. Денисова, Л. А. Ланцової, М. Ф. Шурупової. Учені вважають, що особистість, яка формується, знаходиться під впливом множини чинників (зовнішніх і внутрішніх), що у свою чергу перебувають у стані активної взаємодії. Прекрасне, гармонійне, відображаючись у свідомості людини, синтезується з її соціальним досвідом, що приводить до утворення цілісного компонента індивідуальної свідомості й самоусвідомлення. Дотримання педагогічних принципів, сформульованих ще Марією Монтесоррі, є основою успішного розвитку учнів (див. додаток 1).

Практикою доведено, що учні з девіантною поведінкою інтуїтивно тягнуться до графічних технік. Відповідно до навчальної програми з образотворчого мистецтва, затвердженої Міністерством освіти і науки України, школярі вивчають теми, які розвивають графічні вміння і логічне мислення, вміння узагальнювати, спрощувати, виявляти конструкцію, об'єм, форму.

Вважаю, що метою роботи з дітьми, у яких виявлено прояви девіантної поведінки, є створення умов для повноцінного фізичного, психічного, духовного розвитку, успішної їх соціалізації, подолання особистісних проблем і конфліктів з оточенням. Так, засобами образотворчого мистецтва намагаюся знімати тривожність, імпульсивність, невпевненість, естетичну нечутливість, агресивність; створюю можливості для самоствердження, самореалізації, ситуації успіху; допомагаю учням формувати внутрішній духовний світ, визначати ціннісні пріоритети.

Свою практичну діяльність спрямовую на розвиток графічних умінь та навичок, формування художньо-практичної компетентності, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній творчій роботі, а також на розвиток асоціативно-образного та просторового мислення, уяви, фантазії, пам'яті, художнього смаку і творчих здібностей. Засобами образотворчого мистецтва здійснюю корекцію проявів девіантної поведінки учнів шляхом виконання творчих та виховних завдань.

Творчі корекційні завдання:

- корекція операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення (обговорення й аналіз творів мистецтва, складання та розв'язування кросвордів, головоломок, пошукова діяльність);

- корекція творчої уяви, фантазії, пізнавальної активності під час виконання завдань (асоціативна графіка, монотипія, графографія, ниткографія, естампи, арт-терапія – див. додаток 2);

- корекція зорового сприймання (перспектива у пейзажі, натюрморті та інтер'єрі, оп-арт, імп-арт – див. додаток 3);

- корекція мовлення шляхом розширення та уточнення активного словника в процесі характеристики створеного зображення.

Виховні корекційні завдання:

- виховання духовних та моральних ціннісних орієнтирів у сфері образотворчого мистецтва;

- формування інтересів, смаків, потреб у творчості, національно-патріотичної свідомості, активної життєвої позиції;

- розвиток естетичного сприйняття навколишнього світу.

Виявлення учнів, які скоюють вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим чи моральним нормам, здійснюється за допомогою психолого-педагогічної діагностики. Навчання та виховання учнів з вадами особистісного розвитку відбувається через співпрацю вчителя образотворчого мистецтва, практичного психолога, класного керівника, адміністрації школи та батьків. Важливо створити навколо дітей позитивне педагогічне оточення, що дає можливість їм творчо розвиватися, самостверджуватися, самореалізовуватися (додаток 4).

Разом із практичним психологом аналізуємо учнівські графічні малюнки-тести «Неіснуюча тварина», «Тест на виявлення творчості Торенса», «Кінетичний малюнок сім'ї», «Мій характер», «Методика АРТ», «Чарівна країна почуттів» (додаток 5). На основі рекомендацій психолога розробляю спеціальні творчі завдання та використовую відповідні методичні прийоми для корекції поведінки учнів засобами мистецтва.

При виявленні яскраво вираженого егоцентризму, асоціальної поведінки реалізую потребу школярів у самоствердженні, залучаючи їх до виконання малюнків перед класом (за мольбертом, на класній дошці), а також до проведення майстер-класів та до роботи у групах.

Дітям, які незадоволені емоційною ситуацією у сім'ї, надаю можливість зняття психологічного напруження методом арт-терапії, яка є своєрідним містком між світом фантазії та реальності, позитивно впливає на особистість. Монотипія, асоціативний малюнок («Я – на випускному вечорі 2016 р.», «Я – така, яку мене бачать люди. Я – насправді»), родинний герб, намальована музика – основні теми робіт арт-терапії (додаток 6).

Для схильних до проявів демонстративності учням важлива участь у виставках і позитивне оцінювання, що стимулює мотивацію, підвищує самооцінку та статус. Цьому сприяють і відгуки про учнівські виставки, які глядачі записують на стікерах та прикріплюють їх на плакат.

На уроках образотворчого мистецтва учні 5 класів вивчають теми, які спрямовані на вивчення мови графіки та дозволяють втілити задум за допомогою ліній, крапок, плям. Вони виконують творчі роботи, які допомагають знизити рівень тривожності. За бажанням виконують творчі домашні завдання: групові (шрифтові композиції-загадки) та індивідуальні (малюнки на камінні, що імітують наскельні розписи) (додаток 7).

Виявити взаємозв'язки між формою та змістом зображення, передати духовний і предметний світ людини мають графічні завдання для учнів 6 класу – портрети, натюрморти, орнаментні композиції, і вони сприяють розвитку графічних умінь (додаток 8).

У 7 класі учні вдосконалюють графічні вміння, виконуючи замальовки та начерки архітектурних споруд, інтер'єрів, кованого мережива огорож та ліхтарів, ескізи ювелірних виробів, макети старовинних грамот, ілюстрації поезій про рідний край. У роботах творчо використовують різні графічні матеріали: кулькову ручку, олівець, туш, перо, вуглину, фломастери, блу-пени. З ентузіазмом виконують аерографії, графографії, крапкування (дрібні мазки або крапки правильної форми), малюнок вугіллям, змішують техніки (додаток 9).

Учні з цікавістю та бажанням створюють силуетні й об'ємні графіти при вивченні способів виявлення об'ємно-пластичних якостей форми за допомогою крапок, ліній, штрихів, силуету, фактури, тону, кольору, лінійної перспективи (як засобу виявлення об'ємної форми). Особливу увагу акцентую на змісті шрифтових композицій, грамотності їх написання, творчості задуму (додаток 10).

Дингбати (орнаменти у квадраті) та мандали (орнаменти у крузі, виконані акриловими фарбами на компакт-диску) – види сучасної графіки, популярні серед дітей з проявами девіантної поведінки. Ці учнівські роботи використовуються в оформленні шкільних інтер'єрів (додаток 11).

Цикл уроків графіки, присвячений творчості Леонардо да Вінчі, Боттічеллі, Рафаеля, Мікеланджело, Альбрехта Дюрера, Мауріца Ешера, Віктора Вазарелі, а також вивчення доробків волинських графіків М. Кумановського, М. Шамрила (м. Луцьк), В. Данилюка (м. Ковель), збагачує учнів новими враженнями, допомагає визначити пріоритети розвитку власної особистості у процесі навчання.

Під час вивчення прикладної графіки малюємо плакати за темами «Екологія», «Культурна спадщина», «Здоровий спосіб життя», «Чорнобиль очима дітей», «Глобальне потепління – час діяти». Це спонукає учнів обирати власну активну життєву позицію, поглиблювати знання та вдосконалювати графічні вміння.

Переконана, що для досягнення більшого освітнього і виховного результату та розвивального ефекту на уроках потрібно вміло використовувати наочні методи навчання із залученням інформаційно-комунікаційних технологій. Уроки комп'ютерної графіки допомагають учням не тільки освоювати комп'ютер, а й творчо самовиражатися (додаток 12).

Необхідним чинником формування особистості учнів є дотримання дидактичних засад розвитку вмінь та навичок: активізації навчальної діяльності дітей з вадами особистісного розвитку; засвоєння знань, умінь і навичок у ході самостійної та групової діяльності; оволодіння графічними техніками відповідно до вікових особливостей та навчальної програми; творчі роботи учнів та їх практичне застосування.

Удосконалювати графічні вміння потрібно за допомогою комплексного підходу до вивчення складових процесу пізнання, об'єднання визначальних компонентів навчальної діяльності (сприймання нового матеріалу, практичного застосування знань, умінь і навичок та оцінювання результатів творчої діяльності) у єдиний предмет вивчення. Завдання розвитку графічних умінь та навичок у дітей з девіантною поведінкою передбачає формування ключових компетентностей – уміння організувати свою роботу, використовувати нові технології, знаходити нові рішення, співпрацювати та працювати у групі, оцінювати твори мистецтва.

З метою залучення до активної діяльності учнів з вадами особистісного розвитку, задля підвищення ефективності уроку планую додаткові завдання та

вправи (елементи ризику уроку), готую для учнів графічні матеріали та папір. Вважаю за необхідне використовувати такі методи, які виробляють навички співробітництва, допомагають створити творчу атмосферу і сприяють активному залученню учнів до навчання: інтерактивні вправи, завдання, які сприяють зростанню інтелектуального рівня школярів, розвивають творчість та уяву. Для «важких» учнів особливо важлива участь у колективній роботі, яка дозволяє поступово долати існуючі у них комплекси та вади особистісного розвитку. Позитивно впливають на розвиток особистості учнів інтегровані уроки: образотворче мистецтво – українська література – історія – зарубіжна література (додаток 13).

Для повного досягнення мети доцільно раціонально використовувати всі етапи уроку: постановку завдання, планування його виконання, оперативне стимулювання, регулювання та контроль, аналіз підсумків практичної роботи, виявлення причин недоліків, коригування навчання.

Вважаю, що сила впливу на емоції і свідомість учнів великою мірою залежить від стилю роботи вчителя. Тому будую уроки так, щоб вони захоплювали дітей, принесли радість, пробуджували в них інтерес до творчості. Демонструю власні графічні роботи, виконую на уроці малюнки різноманітними графічними матеріалами, залучаю учнів до словесного оцінювання моїх робіт. Це позитивно впливає на міжособистісні стосунки, створює атмосферу співробітництва, довіри та доброзичливості.

Результатом роботи є певні досягнення, які відображено на гістограмах успішності учнів 5–7 класів та на діаграмі динаміки девіантної поведінки школярів (додаток 14). Як бачимо, кількість учнів, у яких виявлено прояви девіантної поведінки, зменшується, що вказує на позитивний вплив системи заходів щодо її корекції та свідчить про перехід особистості на вищий рівень морального саморозвитку, коли дії і вчинки переживаються й оцінюються «за законами краси», тобто виходячи з естетичних критеріїв.

Свідченням зростання майстерності школярів є призові місця моїх учнів на конкурсах (додаток 15):

- всеукраїнських конкурсах малюнків «Податки очима дітей» (2002 р., 2004 р.), «Як армія і я захищатимуть Україну» (2005 р.);
- обласному етапі конкурсів «Тепла Україна» (2008 р.), «Я хочу жити в якісному світі» (2005 р., 2007 р., 2008 р.);
- міських конкурсах малюнку «Зимовий калейдоскоп» та «Великодня веселка».

Семеро моїх вихованців обрали мистецтво своєю професією.

Висновки. Переконана зі свого досвіду, що в час інноваційного розвитку освіти сучасна школа повинна й може набувати і реалізувати нові функції: підвищувати якість та доступність навчання, стимулювати та активізувати внутрішнє життя дитини й самотність її духовного світу, зокрема коректувати прояви девіантної поведінки засобами графічних умінь і навичок.

Література

1. Садкіна В. І. 101 педагогічна ідея, як зробити урок / В. І. Садкіна. – Х. : Основа, 2010.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник / Н. П. Волкова. – К. : Видавн. центр «Академія», 2001.
3. Пометун О. І. Сучасний урок / О. І. Пометун, Л. І. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004.
4. Вердіна С. В. Секрети педагогічної майстерності / С. В. Вердіна, А. Г. Панченко. – Х. : Основа, 2008.
5. Овчарова Р. В. Справочна книга школьного психолога / Р. В. Овчарова. – М. : Просвещение, 1996.
6. Денисова І. Г. Біологічні чинники девіантної поведінки та профілактика їх проявів у вихованні громадянської спрямованості у підлітковому віці / І. Г. Денисова // Психолог. – 2005. – Травень.
7. Ланцова Л. А. Соціологічна теорія девіантного поведіння / Л. А. Ланцова, М. Ф. Шурупова // Психолог. – 2005. – Січень.
8. Сіроштан С. Система роботи з неординарними дітьми / С. Сіроштан, Т. Меліченко // Психолог. – 2004. – Грудень.